

Mire használható?

A DSSOA kritériumokat arra használhatják a digitális tartalmakat létrehozó, kezelő, őrző vagy szolgáltató szervezetek, hogy jelezzék a felhasználóknak azok teljességét és pontosságát. Alkalmasak arra is, hogy egy digitalizálási projekt tervezési fázisában ezek figyelembevételével fogalmazzák meg az elérni kívánt célt: meg akarnak-e felelni ezeknek az elvárásoknak? A már létező digitális dokumentumok vagy gyűjtemények értékelői pedig javasolhatják, vagy megerősíthetik, vagy éppen megkérdőjelezhetik a DSSOA megfelelést. A felhasználók számára is hasznosak lehetnek ezek a fogalmak a digitalizált dokumentumok jellemzésére, vagy például különböző digitális verziók összehasonlítására abból a szempontból, hogy azok mennyire alkalmasak az eredeti analóg példány helyettesítésére.

A DSSOA nem használható mindenféle digitális projekthez vagy gyűjteményhez. Elsősorban olyan esetekben érdemes alkalmazni, amikor a digitális változatot a nyomtatott kiadvány helyett kívánják használni, nem pedig annak kiegészítőjeként. Emellett azoknak a könyvtáraknak is hasznos lehet, amelyek kereskedelmi és nonprofit forrásokból szereznek be digitális tartalmakat és szolgáltatják azokat az olvasóiknak. Ilyen környezetben a DSSOA jó mérce az alternatívák közötti választáskor, valamint hasznos eszköz a választás kommunikálásához.

A digitalizálás, a gyűjteményszervezés, a megőrzés és a szolgáltatás összetett folyamatok, egyetlen szabvánnyal nem lehet ezek minden aspektusát (pl. metaadatok, hosszú távú megőrzés, használhatóság, válogatási szempontok) egységesen leírni. A könyvtáraknak sokféle eszközre van/lenne szükségük, melyeket felhasználhatnak a döntéshozásnál. Ezek egyike lehet a digitális hasonmások minősítésére alkalmas DSSOA.

Hivatkozások

- [1] FADGI. Still Image Working Group: A Resource List for Standards Related to Digital Imaging of Print, Graphic, and Pictorial Materials. Federal Agencies Digitization Guidelines Initiative. 2010. január 28. <http://www.digitizationguidelines.gov/guidelines/digitize-standards.html>
- [2] BOGUS, Ian et al.: Minimum Digitization Capture Recommendations (DRAFT). Association for Library Collections and Technical Services Preservation and Reformatting Section. 2012. <http://www.ala.org/alcts/resources/preserv/minimum-digitization-capture-recommendations>

JACOBS, James A. – JACOBS, James R.: *The Digital-Surrogate Seal of Approval: a Consumer-oriented Standard.* = *D-Lib Magazine*, 19. köt. 3–4. sz. 2013./

(Drótos László)

Open access – az etikai alapelvek szemszögéből?

Az etikai kódex értékteret ad a tevékenységeknek egy szakmán belül, a szakmai csoportokon belül a döntések alapját képező megfontolások és meggyőződések közös elfogadásának kifejeződése. A teljesség igénye nélkül alapvető témákat és meggyőződések fogalmazz meg. Ezzel egy-egy szakmai csoport önfogadását mértékadóan meghatározza, támogatja az egyéni véleményalkotást és a személyes döntéshozatal etikai kérdésfelvetéseknél.

Mennyire releváns az etikai kódex az időszerű könyvtári és információs munka szakmai kérdéseinél? Ezt vizsgálja a cikk az open access példáján keresztül. E célból kritikusán veszi szemügyre a *Könyvtár & Információ Németország (Bibliothek und Information Deutschland = BID)*, az *Amerikai*

Könyvtári Egyesület (American Library Association = ALA), és a *Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége (International Federation of Library Associations and Institutions = IFLA)* kiadványait.

Az open access mint a hozzáférés és információterjesztés elve

Az internet lehetőséget ad az információk korlátlan elektronikus terjesztésére – a tudományos irodalom világszerte szétküldhető digitális formában. Ez a fejlődés eredményezte 2001-ben a *Budapesti Open Access Initiative* létrejöttét és egy évre rá az open access elvének átfogó megfogalmazását: az open access azt jelenti, hogy a tudósok tudományos eredményeiket az interneten ingyenesen

mindenki számára hozzáférhetően közzéteszik, azért hogy az érdeklődők a teljes szövegeket elolvashassák, letölthessék, másolhassák, terjeszthessék, nyomtathassák, kereshessenek benne, és bármilyen legális módon használhassák pénzügyi, műszaki és jogi korlátozások nélkül.

Ez a definíció az információhoz való hozzáférés támogatása mellé az open access jellemzőjeként a használatot és terjesztést is hozzávette, de a tudományos irodalmon belül csak kevés publikációs formátumra és információfajta szorítkozott. A könyvtárak, mint az open access lehetséges intézményi segítői még nem lettek megemlítve.

A „Berlini Nyilatkozat” két év múlva tovább bővítette és pontosította az open access fogalmát: az emberi tudás és kulturális örökség átfogó forrása-ként jelölte meg a nyílt hozzáférést. Az open access publikációk közé sorolta az eredeti kutatási eredményeket, metaadatokat, forrásadatokat, képi és grafikus anyagokat. Az open access hatáskörét az egyedi és intézményi támogatási lehetőségek megkülönböztetésével jelentősen kiterjesztette.

Az UNESCO a könyvtárak stratégiai feladatának jelöli ki, hogy az open access elvet továbbfejleszték, támogassák, a döntéshozókkal és fenntartókkal szemben kiálljanak mellette.

A „Berlini Nyilatkozat” az open accesst a tudás átfogó és szabadon hozzáférhető víziójaként írja le. Így közvetlen összefüggésbe kerül az információkhoz való szabad és korlátlan hozzáférés szakmai etikai alapelveivel, amely Németországban az alaptörvény 5 cikkelyéből vezethető le: mindenkinek joga van véleményét szóban, írásban és képi úton nyilvánítani és terjesztenie, és általánosan hozzáférhető forrásokból korlátozás nélkül tájékozódnia.

A könyvtári és információs szakmák etikai alapelvei Németországban

Németországban a könyvtárügynek 2007 óta van etikai kódexe, amely az IFLA FAIFE bizottsága (*Információhoz-férés és a Kifejezés Szabadságának Bizottsága = Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression*) munkájának hatására készült el az alábbi célkitűzések szem előtt tartásával: 1. a könyvtári és információs szakmák etikai alapelveinek összefoglalása, 2. a német viszonyokra való alkalmazás, 3. olyan megfogalmazások megtalálása, amelyek a

hétköznapokban való alkalmazást megkönnyítik, 4. olyan fejlődés elindítása, ami a könyvtárosok szakmai tudatának részévé teszi az etikai normákat.

Az etikai alapelvek nem tartalmaznak kifejezett utalást az open access elvére és a könyvtárak szerepére. Az alapelvek „további feladatok” részében vannak csupán általános megjegyzések: „Támogatjuk a tudományt és a kutatást az információk, források rendelkezésre bocsátásával és az ezekkel kapcsolatos szolgáltatásokkal”, illetve: „Törvényes jogszabályi keretek között adatokat és teljes szövegeket bocsátunk rendelkezésre az interneten a hozzáférés javítása érdekében”. Mindkét kijelentés a fölrendelt alapelvekre hivatkozik, vagyis az információkhoz való szabad és korlátlan hozzáférés biztosítására, de az open access jelentőségére és távlataira való hivatkozás nélkül.

Az ALA etikai kódexe

Az Egyesült Államokban az ALA már 1939-ben kiadott egy becsületkódexet, melyet összesen háromszor (1981, 1995, 2008) dolgozott át. Már a bevezetőben utal a szakma öntudatára, hogy álljon ki az információszabadság mellett: „A tájékozott polgárságra alapozó politikai rendszerben olyan szakma képviselői vagyunk, amely kifejezetten el van kötelezve az intellektuális szabadság és az információkhoz való szabad hozzáférés ügyéhez.” Az ALA kódexe összesen nyolc alapvető kijelentést tartalmaz, de éppúgy, mint a német alapelvek, nem említi az open accesst. Az alapvető kijelentések közül a negyedik etikai alapelveként megfogalmazza a szellemi tulajdon tiszteletben tartását és az érdekegyeztetés segítségét az információhasználók és jogtulajdonosok között: „Tiszteletben tartjuk a szellemi tulajdon védelmét, segítjük az információt használók és a jogtulajdonosok közötti érdekek egyensúlyának megteremtését.” Konkrétabb utalás vagy további kijelentések nincsenek.

Az IFLA etikai kódexe

Az IFLA a szabad véleménynyilvánítás és az információkhoz való nyílt hozzáférés jogainak megvalósításánál a könyvtárakat a FAIFE-bizottságon keresztül képviseli. Ez a bizottság hosszú évek munkájával olyan etikai kódexet hozott létre, amely 60 ország hasonló dokumentumain alapszik, és először tett arra kísérletet, hogy szakmai etikai alapelveket fogalmazzon meg. Az IFLA a könyvtár-

rosok és a többi információs szakember etikai kódexét 2012 augusztusában fogadta el.

A kódex hat tematikus szakaszra tagolódik, melyeket egymás után részleteiben elemez. Az open access fogalmát alapelveként kezeli a tudományos irodalom és a kutatási eredmények publikálása kapcsán az „Open access és a szellemi tulajdon” szakaszban. Ez a szakasz az open access, open source és open license alapelveinek támogatását abból vezeti le, hogy a könyvtárhasználók számára az információkhoz való lehetséges hozzáférés a médiumtól és formátumtól függetlenül valósuljon meg. Ezzel etikai szempontból az open accesst egyértelműen könyvtári feladatként definiálja. A szakasz további részében a lehetséges gyakorlati megvalósítást konkretizálja a szerzők és egyéb alkotók szellemi tulajdonjogaira való hivatkozásokkal, valamint a licencek kezelésére, az információkhoz való hozzáférésre tér ki.

A három kódex összehasonlításánál egyedülálló a szellemi tulajdonra vonatkozó jogi alapelvek továbbfejlesztése érdekében a politikai lobbizásra való felhívás: a könyvtárosok és információs szakemberek bátorítsák a kormányokat, hogy a szelle-

mi tulajdon területén egyensúly alakuljon ki a jogtulajdonosok és a könyvtárak érdekei között.

Véggözetkeztetés

A német szakmai szövetség, az ALA és az IFLA szakmai etikai kódexe lényeges részeikben a nyílt hozzáférés alapjogának jelentésére alapoznak. Vagyis a könyvtárak partnerként lépnek fel az információhasználók és a jogtulajdonosok között és kiállnak a szellemi tulajdonjog mellett.

Egyedül az IFLA kódexe fejt ki konkrétan az open access etikai jelentőségét a könyvtárak szempontjából. Az IFLA által megfogalmazott vezérelvek az open access jelentőségét tekintve meghaladják a német etikai alapelvekben megfogalmazottakat. Ezért a német etikai kódex bővítése és átdolgozása mindenképp javallott. Mivel annak idején a „Berlini Nyilatkozat”-ban a német könyvtárak kiálltak az open access mellett, ezért az etikai kódex pontosítását is el kell végezniük.

/BOYER, Jens: Open Access – ein Aspekt ethischer Grundsätze? = Bibliotheksdienst, 47. köt. 3–4. sz. 2013. p. 231–238./

(Burmeister Erzsébet)

Egyetemi könyvtár állománya pénzügyi értékének meghatározása

Gyakran mondják, hogy a könyvtárak felbecsülhetetlenül értékesek, és ilyenkor az „értékes” fogalom részben kulturális, részben pénzügyi jelent. Ez a hozzáállás nyilván sok embernek, köztük különösen a könyvtárosoknak megfelelő és felsőoktatás-politikai szempontból is van értelme, de a mai társadalomban az „értékes” fogalom alatt gyakran csak a tényleges pénzügyi értéket értik. Ilyenkor az „értékes” fogalmat pontosabban kell definiálni, nem elégségesek az összehasonlítások („kevesebb”, „több”, „fontosabb”, „értékesebb”), mennyiségi adatokra van szükség (1000 euró, egy év).

Frankfurt (Oder) Viadrina Európa Egyeteme (Europa-Universität Viadrina = EUV) könyvtárának előírták, hogy határozza meg az egyetemi könyvtár szakirodalmának értékét. És az érték esetében nem a tudományos, történelmi, művészi értékre, hanem a pénzügyi értékre gondoltak. Az alkalmas mérési módszereket is meg kellett ehhez a tevé-

kenységhez találniuk. Az épület, polcok, műszaki felszereltség értékére nem voltak kíváncsiak.

Nemcsak összegzéseket kellett végezniük, hogy mely években mennyit költöttek összességében, a könyvvizsgáló ugyanis nemcsak a plusz, hanem a mínusz számokat is akarta látni, azt is, hogy mennyit csökkent az állomány értéke a selejtezések, a már nem aktuális irodalom áresése, lopások vagy a redukálódó kölcsönzési számok miatt.

A könyvtár munkatársai olyan eljárást szándékoztak kidolgozni, amely nem túl munkaigényes és később is folyamatosan használható, mivel tudták, hogy az adatokat évente kell majd szolgáltatni.

A szövetségi tartományra vonatkozó speciális rendeleteket is figyelembe kellett venniük. A különböző német szövetségi tartományokban a vagyonyilvántartást érintő rendeletek meglehetősen kü-